

Milan Uzelac

Fenomenologija kao misaoni stav i *methodos*¹

Nakon više od jednog stoleća, jer toliko je vremena prošlo od vremena publikovanja Huserlovih *Logičkih istraživanja* koja su prvih decenija XX stoleća načinila prevrat u evropskoj filozofiji, još uvek ima onih koji postavljaju pitanje o životnosti fenomenološke filozofije. Takvo pitanje je krajnje legitimno i ono podrazumeva da se s jednakim pravom mora dovesti u pitanje i svaka druga filozofska orijentacija ili filozofski pokret nastao u proteklom XX stoleću.

Kada je o fenomenolozima reč, u predavanju održanom povodom tridesetogodišnjice smrti Edmunda Huserla, oktobra 1968. u Frajburgu, a potom objavljenom u zborniku naredne 1969. godine, pod naslovom *Phänomenologie – lebendig oder tot?* - poslednji asistent Edmunda Huserla – Eugen Fink – rekao da Huserlova predavanja behu teška a seminari monolozi, da Huserl nije oduševljavao već oduhovljavao², kao, i da je jedna filozofija živa ukoliko izaziva i otvara pitanja, a za nas, rekao je tada Fink,

¹Predavanje održano na Filozofskom fakultetu u Beogradu 5. maja 2009. povodom obeležavanja stopedesetogodišnjice rođenja nemačkog filozofa Edmunda Huserla (1859-1938).

² *Bewußtseinsanalytik und Weltproblem*, in: Fink, E.: *Nähe und Distanz*, Alber, München, Freiburg 1976, S. 281.

"otvorena pitanja Huserlove fenomenologije jesu ukazivanja na problem sveta³.

Naš današnji skup, podstaknut interesom za Huserlovu filozofiju, upravo to potvrđuje. Životnost fenomenološke filozofije.

Nesporno je da upravo proteklo stoleće (ukoliko je ono uopšte proteklo), kao ni jedno drugo obiluje najraznovrsnijim filozofskim pravcima i orijentacijama; nijedno stoleće, čak ni neka od ranijih epoha, nije bilo u toj meri izloženo izazovima, kao što to beše slučaj s XX stolećem.

U vreme koje prethodi formiranju fenomenološkog pokreta postoji nekoliko filozofskih struja koje su odlučujuće uticale na formiranje Edmunda Huserla a tako i fenomenološke filozofije čiji je on roдонаčelnik. Reč je, s jedne strane, o nauci o duhu i tada sve manje vladajućoj filozofiji Hegela; njoj se suprotstavljajući nastaju Kontova sociologija i Diltajeva filozofija života. S druge strane, to je vreme uspona nauke o prirodi čija je filozofska posledica bilo vraćanje Kantu i pojava neokantovstva čiji najveći predstavnici behu Koen i Natorp. Neokantovci su saglasno s Kantom filozofiju tumačili kao transcendentálnu filozofiju, ali je Koen pod tim pojmom imao u vidu teoriju naučnog metoda.

Osim Hermana Locea, koji je bio pod uticajem lajbnicovske metafizike i Fihteá, neophodno je pomenuti Vilhelma Vunta, pobornika naučne psihologije, kao i Vilhelma Diltaja koji je takođe

³

Op. Cit., 297.

psihologiju tumačio kao nauku, ali, ne kao nauku koja ima za cilj samo da objašnjava mentalne pojave (kako se to pokušalo činiti laboratorijskim eksperimentima), već kao nauku koja teži tome da razume duševni život i njegov smisao koristeći se pritom isključivo deskriptivnom metodom.

Konačno, ako svemu tome dodamo filozofska i psihološka istraživanja Franca Brentana, pod čijim će neposrednim uticajem Edmund Huserl pokušati da psihološki interpretira najvažnije aritmetičke pojmove i u tome pretrpeti svoj prvi neuspeh (što ga je dovelo postavljanju pitanja o samoj ideji filozofije), onda bi to bila približna slika filozofske situacije vremena u kojem Edmund Huserl započinje svoj filozofski put, a čiju stopedesetogodišnjicu rođenja danas obeležavamo.

Na samom kraju XIX stoleća, Huserl je došao do uverenja da filozofija mora da se oslobodi uticaja tada vladajućeg psihologizma i tome je posvetio prvi deo svojih *Logičkih istraživanja*. Shvativši da to nije dovoljno, shvativši da je neophodna isto tako kritika istoricizma kao i filozofije pogleda na svet, on je u spisu objavljenom u časopisu *Logos*, a pod naslovom *Filozofija kao stroga nauka* otvorio sasvim novo polje filozofskih istraživanja poznato kao fenomenološka filozofija i ne bez razloga, Valter Bimel je taj spis nazvao stubom u zgradi fenomenologije.

Ako na samom početku proteklog stoleća, u vreme kad se formira fenomenološka filozofija, postoji mnoštvo filozofskih tendencija i struja, od kojih svaka pretenduje na prvenstvo, ista situacija obeležava čitavo XX stoleće i u velikoj meri determiniše i naše

vreme, na koje se takođe mogu primeniti Huserlove skeptičke reči iz uvodnog dela njegovih *Kartezijanskih meditacija*: "Još imamo filozofske kongrese – filozofi se doduše, sastaju ali na žalost ne i filozofije. Njima nedostaje jedinstvo duhovnog prostora u kojem bi mogle delovati jedna za drugu."⁴

Na samom početku svog misaonog puta Huserl je daleko više bio okupiran pitanjem metode no izgradnjom jedne filozofsije u čijem bi se središtu nalazio problem sveta, te je stoga i naglašavao kako "fenomenologija pre svega označava metod i misaoni stav; specifični filozofski misaoni stav i specifični filozofski metod"⁵.

Taj posve novi metod, poznat kao fenomenološki metod, od samog početka, već od prvih decenija proteklog stoleća pokazao sa krajnje plodotvornim – kako u oblasti filozofskih istraživanja (etika, estetika, gnoseologija), tako i u oblasti humanističkih nauka, posebno u književnosti.

Istovremeno, kada je o fenomenološkom pokretu reč, mora se konstatovati kako je on imao čudnu ali i interesantnu sudbinu: novina koju je u sebi sadržala fenomenološka filozofija ali i perspektive koje ona otvarala, a pre svega i sam njen utemeljitelj Edmund Huserl, uspeli su da oko sebe okupe najznamenitije filozofske ličnosti XX stoleća, te se s pravom može reći da nema nijednog filozofa u proteklom stoleću koji se na neposredan ili posredan

⁴Husserl, E.: *Kartezijanske meditacije I*, Zagreb 1991, str. 48.

⁵Huserl, E.: *Ideja fenomenologije*, BIGZ, Beograd 1975, str. 37.

način nije našao pod uticajem fenomenologije i njenog načinom mišljenja, odnosno, pogleda na svet koji je ona otvarala.

To se najjače manifestovalo sredinom XX stoleća kada je organizovan niz međunarodnih skupova posvećenih fenomenološkoj filozofiji (Mendoza 1949, Brisl 1951, Krefeld 1956, Rojamon 1957, Frajburg 1959, Beč 1962) i kada su rasvetljavane najrazličitije teme koje su činile razmeđne kamenove fenomenologije i njoj koegzistentnih filozofskih tendencija.

Tada su do izražaja došla sva protivrečja koja je u sebi nosila fenomenologija: pitanje prvenstva intencionalne analize ili spekulativnog mišljenja, pitanje intersubjektivnosti i sa njim pitanje *drugog* (koje do našeg vremena ostaje tema dana), pitanje istoričnosti i pitanje sveta života, pitanje nauke i krize evropskih nauka kao krize evropskog duha. Pitanja je toliko mnogo, da se čovek stalno nalazi u opasnosti, da neko od njih propusti, ili u značaju omalovaži.

Danas, iz ove naše perspektive, niko ne može osporiti Edmundu Huserlu i filozofima okupljenim oko njega, da su upravo oni, iz temelja preosmislili čitavo filozofsko nasleđe i da isključivo zahvaljujući njima filozofsko mišljenje i danas ima mogućnost plodotvornog razvoja.

Za razliku od mnogih filozofa koji su iz filozofije otišli u nauku, politiku, političku ekonomiju ili kao kod nas u jevtino politikanstvo, Edmund Huserl je iz nauke, iz matematike, dospelo u filozofiju i tako,

vlastitim primerom pokazao kako je moguć i suprotan put, put iz nauke, odnosno, matematike u filozofiju.

Na početku, njega su vodila čisto teorijska pitanja, i to sve do časa kad se po prvi put kao mislioc našao u situaciji da sebi (pa i drugima), položi račun o tome čime se to on zapravo bavi, ima li to uopšte nekog smisla. Tako formulisano, to je čisto filozofsko pitanje (podstaknuto egzistencijalnim sumnjama), i malo ko ga u tako čistom obliku postavlja sebi a da nije filozof, ali kada je i o filozofima reč, malo je onih koji bi do kraja domišljali konsekvence takvog pitanja kada se nađu u situaciji neposredne egzistencijalne ugroženosti.

U jednom razgovoru s ruskim filozofom Lavom Šestovim, Huserl je navodno rekao: "Izlažući sa katedre ideje preuzete od naših savremenika, u jednom trenutku sam dobio osećaj da nemam šta da kažem i da praznih ruku i prazne duše izlazim pred slušaoce"⁶.

Smatram da nam ova iskrena izjava velikog mislioca otkriva i govori mnogo, i to ne samo o njemu samom, nego u jednakoj meri i o samoj prirodi filozofije čiji je razvoj on inicirao i presudno usmerio.

Odista, nakon kratkog vremena, Huserl se našao u situaciji da njegov projekt filozofije kao stroge nauke, zamišljen kao polazište za dalji misaoni rad

⁶L. Schestow, Edmund Husserl. Dem Andenken des grossen Philosophen...prema: Huserl, E.: Kriza evropskih nauka, Gornji Milanovac 1991. str. 396-7.

brojnih budućih generacija nije naišao i među najbližim saradnicima na odziv kakav je on očekivao.

Pokazalo se da je svako od fenomenologa, neposrednih Huserlovih učenika, krenuo svojim putem, pokazalo se da ima onoliko fenomenologija koliko ima fenomenologa. Ovo važi kako za prvu generaciju fenomenologa, onih iz Minhena (Vilhelm Šap, Teodor Konrad, Hedvig Konrad-Marcijus, Aleksandar Pfender, Hans Lips, Fric Kaufman, Aleksandar Koare, Roman Ingarden) i Getingena (Helmut Plesner), tako i za filozofe iz Huserlovog frajburškog perioda.

Što je više vreme odmicalo, fenomenolozi su imali sve više pozitivnih rezultata i sve više uticaja u filozofskom svetu, ali, sama zgrada fenomenologije, bila je sve krhkija i niko nije mogao izbeći utisak kako se to po ko zna koji put put gradi velika kula, jedino ovog puta nju neće uništiti raznorodnost i raznovrsnost jezika već spekulativna nemoć samih graditelja.

Pomenuti navod, gde Huserl govori o samom sebi, deluje začuđujuće, ako se zna da su njegovi seminari mahom bili monolozi, da su njegovi spisi samo izlivi toka njegovih misli koje su neprestano tražile onu uporišnu tačku koja ga je najiskonskije povezivala s Dekartom, Aristotelom i celokupnom filozofskom tradicijom.

Istovremeno, taj navod upućuje nas na jedan poseban put, na jedan poseban *methodos*, koji se ne završava samo u znanju o biti, i načinu primene

fenomenološke redukcije, već ide nesporno dalje, u srž same filozofije.

Za razliku od većine novovekovnih filozofa, Edmund Huserl u filozofiji ne vidi samo teorijsku građevinu, već pre svega metod formiranja jednog novog načina života i viđenja sveta, pokušaj da se iz osnove preobrazuje sam čovekov život, put na kom se jedino može postati filozof, posebno kad znamo da se ne može učiti filozofija već samo filozofiranje.

Za Huserla filozofija nije tek neka teorijska disciplina, kao što bi za neke estetičare estetika bila samo saznajna nauka; za Huserla filozofija je mnogo više: ona je način života i način razumevanja i viđenja sveta; ona nije tek neka teorija ili način saznanja – ona je proživljena mudrost, način života saglasan umu.

Na kraju svog filozofskog, ali i životnog puta, u uvodnom delu, planiranog a nedovršenog dela *Kriza evropskih nauka i transcendentna fenomenologija*, Huserl piše: "Nemama nikakvu drugu pretenziju nego tu da smem pre svega u odnosu na samog sebe, pa onda i na druge, da govorim prema najboljem znanju i savesti, kao neko ko je sudbinu jedne filozofske egzistencije proživeo u potpunoj njenoj ozbiljnosti"⁷. To "proživljavanje filozofije" ne beše ništa drugo do put ka jednoj u najvišem smislu konačno utemeljenoj nauci, jednoj filozofskoj nauci, put univerzalnog

⁷

Huserl, E. *Kriza evropskih nauka*, Gornji Milanovac 1991, str. 24.

samosaznanja, o čemu čitamo u završnoj reči *Kartezijskih meditacija*⁸.

O kakvom se putu tu zapravo radi? U kojoj meri je to onaj put na koji se poziva Huserl u svojim uvodnim predavanjima iz 1907, o prodlemlu stvari (Dingvorlesungen), a kasnije poznatim kao *Ideja fenomenologije*? Odista: na početku svog istinskog puta u filozofiju Huserl tematizuje pitanje metode i svoju filozofiju određuje kao metodu. Na kraju svog filozofskog puta on ponovo tematizuje pitanje metode, a u *Krizi evropskih nauka* možda to čini u najradikalnijem smislu, nastojeći da izdvoji nekoliko mogućih puteva koji vode u fenomenologiju.

Uvođenje u fenomenologiju Huserl je video kao svoj životni zadatak i u tome je video i smisao svoje filozofske i nastavničke karijere. Time se on približava, u to vreme, izgubljenom idealu filozofije, a to je filozofski život. U filozofiji Huserl traži način života kao način bivstvovanja u svetu života.

U nastojanju da filozofsku reč poistoveti s životom koji bi imao filozofski lik, Huserl je smatrao neophodnim da sopstveni život usaglasi i izjednači sa sopstvenom filozofijom, pri čemu bi fenomenologija morala biti nešto više od obične filozofije: kritičko promišljanje tradicije kojim se zadobija samorazumevanje, budući da samo na taj način oni koji su istinski filozofi, koji žive od istine, mogu biti u

⁸Husserl, E.: *Kartezijske meditacije I*, Zagreb 1991, str. 163. "Nužni put ka jednoj u najvišem smislu utemeljenoj nauci, ili što je isto, jednoj filozofskoj nauci, jeste put univerzalnog samosaznanja".

vlastitoj istini. Mogu živeti na filozofski način, na način dostojan filozofije.

Upravo stoga Huserl i govori o filozofiji kao pozvanosti filozofa koji je u svom filozofiranju funkcioner čovečanstva⁹. Time nas on vraća velikim filozofima prošlosti i tako biva jasno da je Huserl, koliko naslednik tradicije koju započinje Dekart, toliko i naslednik tradicije koju započinju Sokrat i Platon a nastavljaju stoici svojim učenjem o tome kako bit filozofije nije u apstraktnoj teoriji već u vežbanju tome kako treba živeti.

Filozofija, kako je bila shvaćena na početku svoje istorije, nije bila neka teorijska građevina, već metod formiranja novog načina života i viđenja sveta a s namerom da se preobrazuje sam čovek. Zato su filozofima smatrani i oni koji za sobom nisu ostavili nikakva dela ali su svojim postupcima i govorom učili filozofskom životu. Na to, po rečima francuskog mislioca Pjera Adoa, savremeni istoričari filozofije nedovoljno obraćaju pažnju i u filozofiji nasleđenoj od srednjeg veka i novog doba vide samo teorijsku i apstraktnu delatnost a što je rezultat toga da je u jednom trenutku hrišćanstvo progutalo *philosophia* i samo preuzelo od filozofije tradicionalnu praksu duhovnih vežbi.

Kada je teologija postala samostalna, a filozofija svedena na to da ovaj "dostavlja" konceptualni, čisto teorijski materijal, filozofija je ostala odsečena od duhovnih vežbi koje su u helensko i helenističko doba

⁹Huserl, Kriza...op. cit., 23.

bile njen najdublji smisao. Tako nešto, primećuje na istom mestu Ado, nastavilo se i kasnije: filozofija je nastavila da čuva svoj teorijski karakter dobijen u srednjem veku koji je dalje evoluirao u sve većoj sistematizaciji, da bi se stvari donekle počele menati s pojavom Ničea, Bergsona i filozofije egzistencije kada filozofija ponovo počinje da biva način života i viđenja sveta.

Ovo omogućuje da se Huserlova nastava filozofije shvati u novom svetlu, bliskom onom koje je osvetljavalo misao i delovanje antičkih filozofa od Platona do Prokla. Kao što kod starih imamo slučaj da njihovi spisi odslikavanju pouke koje su prenošene učenicima, i kao što sokratovski dijalozi nisu stenografske beleške realnih dijaloga već, kako Ado sjajno ističe "literarna dela u kojima se odražava idealni dijalog" (37), tako i Huserlova predavanja, sačuvana u njegovim rukopisima, onima koji predavanja nisu čuli, daleko manje govore no neposrednim slušaocima, iako im cilj ostaje isti: ukazati na to kako iz filozofije teba da bude oblikovan pravi ljudski život.

Taj istinski život koji biva oblikovan najvišim smislom ne može se odvijati u svetu "čije istorijsko događanje nije ništa drugo do neprekidni splet iluzornih poleta i gorkih razočaranja"¹⁰, već je to naš život kao tvorevina koju smo mi obavezni da stvorimo. Ako ovde i nije reč o nekoj "estetici postojanja" (Fuko), svakako je reč o izvesnoj duhovnoj vežbi (na šta

¹⁰*Op. cit.*, str. 15.

upućuje i naslov Huserlovog spisa nastalog na tragu Dekartovih meditacija o prvoj filozofiji).

Zato, ne treba da iznenađuje to da su čak tri objavljena Huserlova spisa (*Ideje I, Kartezijanske meditacije i Kriza evropskih nauka*) nastala s jednom te istom namerom, s namerom da budu "uvod u fenomenologiju", da ukažu na put kojim se u filozofiju mora ići. Ako među njima razlika nije u tome što bi bili pisani na različitom nivou, s obzirom na intelektualni nivo učenika, to je stoga što su nastali u različitim vremenskim uslovima i za različite potrebe: u prvom slučaju, reč je o delu pisanom za sopstvene učenike, u drugom slučaju, reč je o delu pisanom za raznorodnu intelektualnu francusku publiku školovanu u drugoj filozofskoj tradiciji (ali u jedan mah i o delu najambicioznije zamišljenom), dok je u trećem slučaju, reč o delu nalik zaveštanju namenjenom nekoj budućoj čitalačkoj publici (možda nama), misliocima kojima takođe traže svoj put u filozofiju, a koji su već poučeni time da filozofija, i kad naizgled nastaje u dokolici, jeste način života ali i umiranja, kako je to na samom njenom početku pokazao Sokrat.